

АСИНДЕТСКЕ И ЊИМА ЕКВИВАЛЕНТНЕ СИНДЕТСКЕ РЕЧЕНИЦЕ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У овом раду разматрамо двоклаузалне асиндетске и њима еквивалентне синдетске реченице у српском језику. Циљ рада је утврдити да ли поред семантике и синтаксички фактори утичу на смерове преобликовања асиндетских у синдетске реченице, или их пак онемогућавају, и, ако да, који су то фактори. Корпусном, компаративном и аналитичко-синтетичком методом утврдили смо да ће на смерове преобликовања утицати: вид глагола у предикатима; дисконтинуитет, тј. промена актера, одредаба и сл.; затим редослед клауза: да ли је последица исказана у првој или другој клаузи. Када је реч о асиндетским субординираним реченицама, утврдили смо да сажете изричне реченице, у којима глагол опажања није наведен, већ се само подразумева/наслућује, није могуће преобликовати у синдетску реченицу са изричном клаузом управо због недостатка таквог глагола. На крају, асиндетске реченице са синсематичким речима могу имати пандане на плану везничких (сложену реченицу са допунском атрибутивном клаузом или са начинском клаузом) само ако су једноставније структуре – 2 клаузе. Међутим, с обзиром на то да синсематичке речи најчешће уводе или упућују на цео нови наративни ток, овакве примере асиндетских реченица није могуће преобликовати у синдетске.

Кључне речи: српски језик, синтакса, асиндетске реченице, синдетске реченице, имплицитна координација, имплицитна субординација

Увод

Предмет нашег рада су синтаксички фактори који утичу на преобликовање асиндетских реченица у њима по значењу еквивалентне синдетске реченице. До сада је у литератури указано на чињеницу да се, на основу своје семантике, асиндетске реченице могу довести у везу и са координираним и са субординираним синдетским реченицама у српском језику,² а врло често, због недостатка везника који би одређено значење асиндетске реченице експлицирао, иста асиндетска реченица може се довести у везу и са синдетским реченицама различите семантике (Танасић 2018: 601). Међутим, у досадашњој

¹ k.stamenkovic-19417@filfak.ni.ac.rs

² Одређена значења попут временских, узрочних, супротних могу се исказати и независнослженом и зависнослженом синдетском реченицом (Танасић 2018: 601).

литератури није испитано да ли, поред семантике, постоје и синтаксички фактори који омогућавају или пак блокирају преобликовање асиндетске у одређену синдетску реченицу и, ако постоје, који су то фактори. У складу са наведеним, циљ рада је утврдити да ли и на који начин и синтаксички фактори (структура реченице, редослед клауза) утичу на смерове преобликовања безвезничких у везничке реченице.

Теоријско-методолошки део

Асиндетске (безвезничке, невезничке или јукстапозицијске) реченице у српској лингвистичкој литератури дефинишу се као „сложене реченице чије се предикацијске јединице не повезују везницима као средством резервисаним за то, што је карактеристично за синдетске реченице” (Танасић 2018: 597). Недостатак везника условљава и друге особине асиндетских реченица – њихову вишезначност (што показује могућност да се иста асиндетска реченица доводи у везу са више типова синдетских реченица), као и потребу за другачијим дефинисањем односа (не)зависности међу клаузама. У вези са потоњим треба рећи да се у домаћој литератури као најрелевантнији критеријум за поделу асиндетских реченица на координиране и субординиране узима критеријум лексичко-семантичких односа међу клаузама (Pranjković 2002, Badurina 2018, Танасић 2018), па су тако асиндетске реченице субординиране онда када су лексичко-семантички односи међу предикацијским јединицама такви да „једна предикацијска јединица захтева увођење друге, другачије речено, када прва не може да стоји без друге”, а координиране су када „једна предикацијска јединица не захтева обавезно другу предикацијску јединицу” (Танасић 2018: 602, 609). Због тога што односи (не)зависности код асиндетских реченица нису експлицирани везником, такви односи се именују као *имплицитна координација* и *имплицитна субординација* (Pranjković 2002: 130). Најопсежније студије о овим реченицама дали су Прањковић (2002), Танасић (2018) и Вукић (2020).

Када је у питању семантика асиндетских реченица, лингвисти су приметили да се одређене реченице без везника по значењу могу довести у везу са синдетским реченицама;³ а због недостатка везника који би одређено значење сложене реченице довео у први план, иста безвезничка реченица може се често упоредити са више семантичких типова везничких реченица (Танасић 2018: 601). Међутим, колико је нама познато, до сада није испитано да ли и на који начин, поред семантике, и одређени синтаксички фактори утичу на преобликовање асиндетских у њима по значењу еквивалентне синдетске реченице. Управо тај проблем настојимо да испитамо у нашем раду.

³ И то: асиндетске координиране реченице се по значењу могу довести у везу и са синдетским координираним и синдетским субординираним реченицама, а асиндетске субординиране реченице само са синдетским субординираним реченицама (Silić–Pranjković 2005: 321).

Још само треба рећи да су поменути преобликовања јукстапозицијских реченица могућа само код једноставнијих модела – дакле јукстапозицијских реченица са двама клаузама. Поликлаузалне асиндетске реченице, како је показао Ковачевић (2021), представљају врло сложене структуре, које се по свом значењу не могу доводити у везу са синдетским реченицама, а и ако би се преобликовале, нарушила би се основна порука и утисак који ове реченице треба да пренесу. Због тога у овом раду разматрамо само минималне конструкције сложених реченица без везника – дакле, конструкције с двама клаузама, или, прецизније, анализирамо утицај синтаксичких фактора (структуре реченице, редоследа клауза) на смерове преобликовања безвезничких двоклаузалних реченица у њима по значењу еквивалентне везничке реченице. За ову прилику анализу ограничавамо на моделе безвезничких реченица које је у србистичкој литератури издвојио С. Танасић (2018). Циљ рада је утврдити да ли ће и на који начин поменути синтаксички фактори утицати на преобликовања асиндетских у њима еквивалентне синдетске реченице. Методе које користимо су корпусна, компаративна и аналитичко-синтетичка метода. Корпус асиндетских реченица које разматрамо обухвата примере безвезничких реченица наведених у граматици Пипер и др. 2018, а анализу допуњујемо корпусом који смо формирали на основу примера ексцерпираних из књижевних дела и публицистичких текстова.⁴ Компаративну методу користимо за упоређивање еквивалентних асиндетских и синдетских реченица.

Анализа резултата

Имплицитно координиране реченице

Анализу резултата до којих смо дошли почећемо представљањем оних безвезничких реченица које су у литератури дефинисане као *саставне асиндетске реченице*. Овај тип реченица „карактерише низање предикацијских јединица у њима”, а радње у том низу могу се одвијати симултано (1) или сукцесивно (2) (Танасић 2018: 609–610).

- 1) Весна је седела за столом, прелиставала је некакву дебелу књигу [Танасић 2018].
- 2) Јелена је ушла у кухињу, ставила је кафу не говорећи ништа [Танасић 2018].

Примеру 1 сличне су и реченице: Опијени и понесени тим мирисима, тешким и измешаним, и тим бојама, збуњујуће испреплетаним, пчеле и инсекти зује безглаво по том миришљавом разбојишту, сударају се са

⁴ Асиндетске реченице из публицистичких текстова прикупљане су у периоду од 10. 8. 2023. до 18. 9. 2023.

зунзарама и осама, са лажипчелама и лептирима [ДКРЈ]. Улазимо у воз са својим смешним пртљагом, вучемо са собом чергу свог луталаштва, жалосну прђију мог детињства [ДКРЈ]. Преврће у устима масни залогај; премешта ноге испод стола [ДКРЈ].

Примеру 2 сличне су: Узео сам своје ствари, сместио се у аветињски осветљеном купеу [ИАЈЖКН]. Он ће отићи у свет, неће се више никада вратити у село [ДКРЈ].

Оно што примећујемо у овим двама групама примера јесте то да су предикати у клаузама у оквиру сложених реченица прве групе несвршеног вида, а друге групе свршеног вида, те да управо такав распоред глаголских аспеката омогућава да се радње у асиндетској реченици у првом случају схвате као симултане, односно као сукцесивне у другом. Речју, обе имперфективне радње импликоваће симултаност, док перфективни глаголи импликују сукцесивност радњи (уп. Антонић 2001: 91, 108; Антонић 2018: 303, 318; Чудомировић 2015: 72, 79). С обзиром на то да се симултаност и сукцесивност најрепрезентативније исказују сложеним реченицама са темпоралном клаузом, наведени примери могли би да се преобликују на следећи начин:

- 3) **Док је** Весна *седела* за столом, *прелиставала је* некакву дебелу књигу.
- 4) **Након што је** ушла у кухињу, Јелена *је скувала* кафу не говорећи ништа.⁵

Додатни коментар захтева пример *Он ће отићи у свет, неће се више никада вратити*. У овом случају, при преобликовању у синдетску реченицу, глагол у првој клаузи морао би се пребацити у футур II како би реченица сачувала своје значење (због тога што предикати сложене везничке реченице са темпоралном клаузом којом се исказују будуће радње не могу бити у истом глаголском облику (Милошевић 1982: 129)). Тако добијамо пример: *Након што буде отишао у свет, неће се више никада вратити*.⁶

⁵ Модели које И. Антонић (2018: 303, 318) дефинише као:

$$S = \{V_{\text{ImPerf}} + (\text{Coref} +) \text{Cl} \{\text{док} + V_{\text{SubImPerf}}\}\}.$$

$$S = \{V_{\text{Perf}} + \text{Cl} \{\text{након што} + V_{\text{SubPerf}}\}\}.$$

⁶ Додуше, могуће је и преобликовање: *Након што ће отићи у свет, никада се више неће вратити*, у којем би, у оквиру приповедања, футур I био употребљен за означавање радње која се раније десила. Оваква употреба футура I карактеристична је за књижевна дела и служи да „усмери читаочев поглед у будућност” (Танасић 2005: 441). Међутим, у нашем контексту значење оваквог преобликовања не би било еквивалентно асиндетској реченици од које смо у анализи пошли.

С обзиром на то да смо ограничени простором, формалне разлике између семантички еквивалентних синдетских и асиндетских реченица планирамо да испитамо у наредним истраживањима.

Имајући у виду чињеницу да се и координираним везницима могу повезати истовремене радње или пак радње које следе једна за другом, наведене примере могли бисмо да преобликујемо и у координиране синдетске реченице са везницима *и, па, те*. Тачније, примери друге групе могу се преобликовати у реченице са везницима *и, па, те* (пр. 6), а реченице у којима се радње дешавају симултано – у координиране реченице са везником *и*, будући да везници *па* и *те* првенствено кодирају сукцесивност (пр. 5) (уп. Чудомировић 2015: 137, 185):

- 5) *Весна је седела за столом и прелиставала* некакву дебелу књигу.
6) *Јелена је ушла у кухињу и/па/те скувала* кафу не говорећи ништа.

Супротне асиндетске реченице, према дефиницији Танасића (2018: 610), „карактерише исказивање неке супротности између садржаја прве и друге предикацијске јединице, или нека граматичка односно садржајна неподударност”. Оно што треба испитати јесте који синтаксички фактори ће омогућити употребу ког супротног везника.

Преобликовање са везником *а* могуће је код оних безвезничких реченица које карактерише тематски дисконтинуитет „тј. промена актера, радње или других елемената ситуације” (Чудомировић 2015: 228):

- 7) *Ствари су у гардеробу, у џепу је возна карта за даље путовање* вечерас [ИАЈЖКН].
8) *Ствари су у гардеробу, а у џепу је возна карта за даље путовање* вечерас.
9) *Ђура Јакшић* *глорификовао* кнеза Михаила, *Змај* му се ругао [П].
10) *Ђура Јакшић* *глорификовао* кнеза Михаила, **а** *Змај* му се ругао.

Предикати оваквих супротних асиндетских реченица врло често су истог глаголског облика и вида, а супротност је, као што је наведено у примеру 7, исказана кроз дисконтинуитет – промену радњи прве и друге клаузе, промену актера, одредаба и сл. Уколико су глаголи у предикатима исти, предикат у другој клаузи се елидира:

- 11) *Жене седе у вратницама; младе над ручним радом* [РПЈБГ].
12) *Жене седе у вратницама; а младе над ручним радом*.
13) *Сав ранији живот* *иза мене је, сав будући тек преда* мном [ИАЈЖКН].
11) 14) *Сав ранији живот* *иза мене је, а сав будући тек преда* мном.

Асиндетске реченице за које је карактеристична промена актера, дисконтинуитет радњи и сл. типичне су за наслове новинских текстова: *Лајовић* *изгубио* од Меншика, *Чешка* *повела* у мечу са Србијом [П]. *Јован Гинић* *најбољи* *гумац* Сарајево филм фестивала, *најбољи* филм *Кос, кос* [П]. *Двоје* *страдало* у поплавама у Бугарској, *педесеторо* *деце* *заробљено* у хотелу без струје [РТС].

Супротне асиндетске реченице са опозитним реченичним конституентима, поред преобликовања у супротне координиране синдетске реченице, могу се трансформисати и у субординиране реченице са контрастивном клаузом:

- 15) *Ствари су у гардеробу, док је у џепу возна карта за даље путовање* вечерас.
16) *Ђура Јакшић* *глорификовао* кнеза Михаила, **док** му се *Змај ругао*.

Уколико је, поред израженог контраста реченичних конституената, предикат прве клаузе негиран, асиндетска реченица ће моћи да се преобликује у синдетску са везницима *већ/него*:

- 17) Скептици нису ни срећни ни несрећни; то су људи ван живота и против њега [ЈДБЦР].
18) Скептици *нису* ни срећни ни несрећни; **већ/него** су то људи ван живота и против њега.

Уп. и: Ни атеизам није право одсуство религије у човековој души; апсолутно одсуство религије, то је индиферентност [ЈДБЦР]. Систем није казао, он се распао [НИН].⁷

Поред наведених постоје и тзв. прелазни случајеви када „међу садржајима предикацијских јединица супротност није посебно изражена”, те тада „није увек могуће разграничити је ли реч о саставним или супротним реченицама” (Танасић 2018: 611):

- 19) Ветар је дувао, ластар се плео у њену косу [ИСЂБЦ].
20) Ветар је дувао **и/а** ластар се плео у њену косу.

Радње у управо наведеном примеру могуће је протумачити најпре као симултане, на шта указује имперфективни глаголски вид предиката у обема клаузама, као и исти глаголски облик. Међутим, због различитих – опозитних реченичних конституената, пример 19 може се преобликовати и у синдетску супротну реченицу.

Раставне асиндетске реченице имају специфичну структуру. Заправо, раставност се препознаје у једном (првом) делу сложене реченице, а тај део стоји у концесивном односу са остатком реченице (Танасић 2018: 611, Кубу-

⁷ У нашем корпусу препознали смо и безвезничке реченице које би као пандан на плану синдетизма имале координиране реченице са везником *али*: Избио пожар у Алањи, нема повређених [П]. → Избио пожар у Алањи, **али** нема повређених. Међутим, у оваквим случајевима везник *али* могуће је додати првенствено због реченичне семантике, која се може одредити као *нереализована каузалност*, према дефиницији Чудомировића (2015: 292). Дакле, уместо очекиване последице реализује се супротна радња. Због тога се реченице попут наведеног примера могу преобликовати и у сложене реченице са концесивном клаузом: **Иако** је избио пожар у Алањи, нема повређених. Уп. и: Пандемија прошла, вирус остао [П]. Миграната све више, Мелонијева све блажа према њима [П].

рић Мацура: 2019). Први тј. раставни део, како примећује Кубурић Мацура (2019), састоји се од радног глаголског придева и његове негативне форме. Танасић (2018: 611) наводи да су овакве реченице врло ретке. Ми у нашем корпусу нисмо наишли на асиндетске реченице раставно-концесивног значења, међутим, наишли смо на један пример који би се могао преобликовати у еквивалентну синдетску раставну реченицу без елемената концесивности:

- 21) Можда је отпутовала, *можда је боли глава* [ИСТЋБЦ].
 22) Можда је *отпутовала* **или је** (можда) *боли глава*.

Ипак, не смемо пренебрегнути чињеницу да реченица у примеру 21 може импликовати и супротност, а такво тумачење заправо омогућава неподударност садржаја прве и друге клаузе.

- 23) Можда је *отпутовала*, **а** *можда је боли глава*.

Танасић (2018) још издваја асиндетске реченице са узрочним значењем:

- 24) Весна није дошла на час, аутобус је каснио [Танасић2018].
 25) Положио је испит лако, спремао га је дуго [Танасић2018].

У оваквим реченицама узрок се налази у другој клаузи, па би преобликовање у еквивалентну синдетску реченицу гласило:

- 26) Весна није дошла на час, **јер је аутобус каснио**.
 27) Положио је испит лако, **јер га је спремао дуго**.

Уп. и: Нећу да улазим, биће нас сувише [РПЉГ]. Ова рунда дијалога није дала резултате, две стране нису премостиле разлике [П]. Остајем премијер, нећу примати посланичку плату [РТС].

Међутим, треба обратити пажњу на асиндетске реченице у којима је узрок у првој клаузи, а последица у другој:

- 28) Јак плъусак погодио Нови Сад, грађани остали без воде [П].

С обзиром на поредак клауза (узрок у првој, последица у другој клаузи), пример 28 као синдетске еквиваленте има сложене реченице са узрочном клаузом у иницијалној позицији (29) и сложену реченицу са следичном клаузом у постпозицији (30):

- 29) **Због тога што** је јак плъусак погодио Нови Сад, грађани остали без воде.
 30) Јак плъусак погодио Нови Сад, **тако да** су грађани остали без воде.

Примери у којима је узрок у другој клаузи (примери 24 и 25) не могу се преобликовати на управо наведене начине, с обзиром на то да следична клауза увек долази у постпозицији (Војводић 2018: 448). У примерима 24 и 25 *недолазак на час* и *полагање испита* јављају се као последица *кашњења*

аутобуса и спремања испита, али због тога што је последица у овим примерима у првој клаузи, те примере није могуће трансформисати у сложену реченицу са последичном клаузом.

С обзиром на то да узрочно-последични односи „по природи ствари садрже временску компоненту тј. временски интервал између узрока и последице који чине нераздвојно – узрочно-последично – јединство” (Војводић 2018: 439), односно с обзиром на то се однос узрок–последица „често концептуализује као кретање од узрока ка последици” (Чудомировић 2015: 94), неретко ће се асиндетске реченице у којима се уочава узрочно-последични однос радњи, које притом и временски следе једна за другом, моћи интерпретирати и као сложене реченице са темпоралном клаузом:

31) **Након што** је јак пљусак погодио Нови Сад, грађани остали без воде.

На сукцесивност у овом случају упућују и глаголи свршеног вида у обема клаузама. Уп.: Замириса камилица, поље постаде тешко од обиља мириса [ДКРЈ]. Гранатиран тржни центар у Доњецку, рањено десет особа [П]. Руси стигли до предграђа Купјанска, Украјинци наредили евакуацију [П].

Још треба напоменути да смо у корпусу пронашли примере у којима је глагол свршеног вида у првој, а несвршеног вида у другој клаузи, а који се могу преобликовати на начине као и пример 28. Поменуте трансформације могуће су због тога што глагол свршеног вида у првој клаузи указује на то да је та радња завршена, након чега почиње да се одвија радња друге клаузе (тачније: последица још увек траје). Уп.: То је госпођа маркиза *спровела* воду чак горе до замка помоћу електричних мотора; цео замак *има* своје осветљење [РПЈБГ]. Додик *потписао* измене Кривичног закона, криминализиција клевете [*ће бити*] ускоро *на снази* [П]. У нашем корпусу пронашли смо много мање оваквих примера него примера са глаголима свршеног вида у обема клаузама.⁸

Асиндетске реченице у којима се уочава однос узрок–последица могу се преобликовати и у еквивалентне синдетске напоредносложене реченице са везницима *и*, *па*, *те*, јер се овим везницима могу повезати клаузе које не само да следе једна за другом већ и узрокују једна другу (уп. Чудомировић 2015).

⁸ Такође, један пример у нашем корпусу садржи несвршени глагол у првој и свршени глагол у другој клаузи, а може се преобликовати у сложену реченицу са темпоралном клаузом за означавање сукцесивности: Васпитачица лепила деци селотејп на уста, реаговао и министар [РТС] → Након што је васпитачица лепила деци селотејп на уста, реаговао је и министар. (*Док је васпитачица лепила деци селотејп на уста, реаговао и министар.) Да је сукцесивност, а не симултаност у питању, казује нам контекст.

Исту реченицу можемо преобликовати и у сложену реченицу са узрочном клаузом: Због тога што је васпитачица лепила деци селотејп на уста, реаговао и министар. Ипак, морамо приметити да решење са последичном клаузом не би било најадекватније.

32) Јак плусак погодио Нови Сад, **и/па/те** грађани остали без воде.

Са друге стране, безвезничке реченице у којима је редослед клауза таквак да је најпре исказана последица, а затим узрок, није могуће преобликовати у координиране везничке реченице, јер би употреба саставних везника *и*, *па* и *те* у том случају подразумевала да се најпре десила радња у првој клаузи, а затим у другој, што у поретку последица–узрок није случај:

33) *Весна није дошла на час и аутобус је каснио / **па/те** је аутобус каснио.

34) *Положио је испит лако и спремао га је дуго / **па/те** га је спремао дуго.⁹

Ипак, треба још напоменути да узрочно-последични односи не морају нужно бити сукцесивни. Штавише, временска компонента у каузативно-консекутивном односима може бити ирелевантна или узрок и последица могу бити симултани (уп. Ковачевић 2012: 35, 38; Чудомировић 2015: 95; Војводић 2018: 239). Такве асиндетске реченице не могу се преобликовати у сложене реченице са темпоралном клаузом, већ само у сложене реченице са последичном клаузом или са узрочном у иницијалној позицији:

35) Мајка је сва у црнини, не види јој се лице [ДКРЈ].

36) **Због тога што** је мајка сва у црнини, не види јој се лице.¹⁰

37) Мајка је сва у црнини, **тако да** јој се не види лице.

38) *Након што је мајка сва у црнини, не види јој се лице.

39) *Мајка је сва у црнини док јој се не види лице.

40) Међутим, расејан сам; не започињем никако мисао [РПЉГ].

41) Међутим, **због тога што** сам расејан, не започињем никако мисао.

42) Међутим, расејан сам, **тако да** не започињем мисао никако.

43) *Међутим, након што сам расејан, не започињем мисао никако.

44) *Међутим, расејан сам док не започињем никако мисао.

Да у овим реченицама нема временског следа међу ситуацијама, указује и употреба несвршеног глаголског вида у обема клаузама. Примере попут 35 и 40 такође је могуће преобликовати у синдетске координиране реченице са везницима *и*, *па*, *те*, који могу означавати и каузално-консекутивне односе:

45) Мајка је сва у црнини **па/те** јој се не види лице.

46) Мајка је сва у црнини **и** не види јој се лице.

47) Међутим, расејан сам, **и/па/те** не започињем никако мисао.

⁹ Преобликовања са овим везницима, као и преобликовање у сложену реченицу са последичном клаузом, могућа су једино ако клаузе у реченици замене места: Аутобус је каснио **и/па/те** Весна није дошла на час. / Аутобус је каснио, **тако да** Весна није дошла на час.

¹⁰ Или: Због тога што је сва у црнини, мајци се не види лице.

Имплицитно субординиране реченице

У оквиру имплицитно субординираних реченица посебну пажњу придајемо реченицама са синсематичким речима и сажетим изричним реченицама, првенствено због њихове специфичне структуре. За реченице образоване по принципу управног и неуправног говора већ је речено да на плану синдетских реченица као пандан имају изричне реченице, а такво преобликовање омогућава глагол говорења, мишљења, опажања или осећања у првој клаузи, који, због своје валентности, тражи допуну, у овом случају у виду зависне клаузе у функцији објекта (Танасић 2018: 602–606, Vadurina–Palašić 2019).

Сажете изричне реченице карактеристичне су по томе што је код њих глагол опажања изостављен, па се само може наслутити на основу реченичног контекста.

- 48) Погледам кроз прозор [и видим/угледам]: сунце се већ попело изнад шуме [ДКРЈ].
49) Умало не заборавих [да кажем]: идеално место за постављање такве харфе јесте уз обронке неког прастарог друма [ДКРЈ].

Сажете изричне реченице су карактеристичне за књижевна дела, и у њима друга клауза представља својеврсну поенту претходно реченог. На поентирање указује и специфична употреба интерпункцијских знака који управо томе служе, а то су две тачке и црта:

- 50) Механичар им приђе: Враћате се у село? [РПЉГ]
51) Зажмури – наранца личи на ружу [ДКРЈ].

Ове реченице се такође често користе у књижевним делима и за увођење управног говора, да би се избегло понављање глагола говорења који уводе туђе речи:

- 52) Један прозор се отвара на острву [те неко упита]:
– Јесте ли ви? [РПЉГ].
53) Ана је хтела да му помогне [те рече]: „Хтео је да бежи опет у Сан Франциско” [ДКРЈ].

Због своје специфичне структуре, тј. недостатка реченичног дела који би омогућио преобликовање у синдетску реченицу са изричном клаузом, сажете асиндетске реченице представљају пример безвезничких реченица које се не могу преобликовати у синдетске реченице.

Безвезничке реченице са синсематичким речима су такође реченице са јаком валентношћу, с тим што су сада одређене синсематичке речи те које „захтевају другу предикацијску јединицу којом ће се конкретизовати њихово значење” (Танасић 2018: 607). Дакле, синсематичке речи, као и глаголе говорења, мишљења, опажања и осећања, карактерише јака реакција, и по томе су оне сличне са осталим типовима асиндетских субординираних структура

(Прањковић 2002: 201). Међутим, оно по чему се разликују била би функција друге, синтаксички подређене клаузе, према првој, главној клаузи.

54) И сад се десило *оно*: поклопац се дигао у ваздух, цео-целцат! [Танасић2018]

55) Ти колачи се праве *овако*: у брашно се дода квасац, маргарин, кесица ванилије [Танасић2018].

Пример 54 могао би да се трансформише као:

56) И сад се десило *оно/то* да се поклопац дигао у ваздух, цео-целцат!

У овом случају зависна клауза имала би функцију допунске атрибутивне реченице (Алановић 2018: 114). Међутим, с обзиром на то да је у примеру 55 синсематичка реч прилог, а не заменица, друга клауза не би могла да се трансформише у еквивалентну допунску клаузу. Прилог *овако* врши функцију адвербијалне одредбе за начин, те би се у том случају друга клауза могла преобликовати као начинска клауза, али би се прилог *овако* морао изоставити:

57) Ти колачи се праве *тако што се / на тај начин што се* у брашно се дода квасац, маргарин, кесица ванилије.

Ипак, паралела између асиндетске и синдетске реченице овог типа може се повући само код примера једноставније структуре. Упућивачка реч у асиндетској реченици служи заправо да уведе / упуту на цео нови наратив који следи иза тога, а који није могуће исказати само једном начинском клаузом. Због тога, врло често иза синсематичке речи следи цела нова сложена реченица или нови пасус који описује неки догађај, начин на који се нешто десило, одвијало и сл. Уместо прилога *овако*, *тако* и сл. могу се додати и упућивачке конструкције као што су: *на следећи начин*, *на овакав начин...* Такве асиндетске структуре није могуће преобликовати у еквивалентне синдетске:

58) *Овако* сам мислио: „Док сам жив, остаће ми урезано до најмањих ситница ово њено силажење!” [РПЉГ]

59) И Сенека *овако* каже: „У педесетој нас не зову под заставу, а у шездесетој не заседамо више у сенату” [ЈДБЦР].

Имајући у виду све до сада поменуто, на крају рада треба се још једном осврнути на значењске односе у имплицитној координацији и упоредити их са значењима имплицитно субординираних реченица. Када се у литератури говорило о семантичким односима на релацији експлицитна паратакса–хипотакса, примећено је да се исти семантички односи могу исказати и координираним и субординираним везничким реченицама (Прањковић 1984; Танасић 2018: 598–599). Међутим, до сада у лингвистичкој литератури, колико нам је познато, није запажено да се односи синонимије *не* остварују на релацији асиндетска паратакса–хипотакса. Прецизније речено, једни односи резервисани за имплицитну координацију, а други за имплицитну субординацију: први тип – асиндетске

координиране реченице – због своје семантике (симултаност, сукцесивност, узрочно-последично значење) могу се преобликовати најчешће и у експлицитне координиране и у експлицитне субординиране реченице, јер је поменута значења могуће исказати и неким експлицитно координираним и неким експлицитно субординираним реченицама. Са друге стране, асиндетске субординиране структуре углавном се могу преобликовати у зависносложене реченице са изричном клаузом или у одређеним случајевима са начинском клаузом (асиндетске реченице са синсематичким речима једноставније структуре).

Закључак

У овом раду разматрали смо утицај синтаксичких фактора на смерове преобликовања асиндетских у еквивалентне синдетске реченице, те, на основу анализираног корпуса, дошли до следећих закључака:

Кључну улогу при преобликовањима свакако има семантика, тј. лексичко-семантички односи међу клаузама у сложеној безвезничкој реченици. Међутим, и синтаксички фактори попут глаголског вида и редоследа клауза утицаће на смерове преобликовања. Несвршени вид у обема клаузама импликоваће симултаност радњи, а свршени сукцесивност. Даље, ако је редослед клауза такав да се првом клаузом исказује последица, а другом узрок, биће онемогућено преобликовање у синдетску реченицу са последичном клаузом, јер се таква реченица обавезно налази у постпозицији.

Када је реч о асиндетским субординираним реченицама, постоје два модела ових реченица који се не могу преобликовати у синдетске. Недостатак одређеног реченичног сегмента, прецизније глагола опажања који захтева допуну, онемогућава преобликовање асиндетске реченице у синдетску са изричном клаузом. И, на крају, реченице са синсематичким речима могу имати пандане на плану синдетских: сложену реченицу са допунском атрибутивном клаузом или начинском клаузом. Међутим, с обзиром на то да синсематичке речи најчешће упућују на / уводе цео нови наративни ток, овакве примере није могуће преобликовати у синдетске.

Овим радом настојали смо да дамо скромни допринос проучавању асиндетских и њима еквивалентних синдетских реченица. Даља истраживања треба усмерити и ка изучавању структурних и семантичких разлика међу њима, а запажања проверити и употпунити експерименталном методом.

Извори

[ИАЈЖКН]: И. Андрић, Јелена, жена које нема, у: *Љубав. Бисери српске љубавне поезије и прозе*. Београд: Лагуна, 2020, 412–429.

- [ЈДБЦР]: Ј. Дучић, *Благо цара Радована*, Београд: Лагуна, 2018.
- [ДКРЈ]: Д. Киш, *Рани јади*, Београд: Просвета, 1992.
- [РПЉГ]: Р. Петровић, *Људи говоре*. Београд: Ново поколење, 1953.
- [ИСЂБЦ]: И. Секулић, *Ђакон Богородичине цркве*, Београд: Лагуна, 2019.
- [НИН]: *Недељне информативне новине* <<https://www.nin.rs/>>
- [П]: *Политика* <<https://www.politika.rs/>>
- [РТС]: *Радио-телевизија Србије* <<https://www.rts.rs/sr/index.html>>

Литература

- Алановић, 2018: М. Алановић, Зависносложене реченице, у: *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику*. Нови Сад: Матица српска · Институт за српски језик САНУ, Београд, 91–197.
- Антонић, 2018: И. Антонић, Реченице с временском клаузом, у: *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику*. Нови Сад: Матица српска · Институт за српски језик САНУ, Београд, 289–363.
- Војводић, 2018: Д. Војводић, Реченице са клаузама категоријалног значења условљености: узрочним, посљедичним, циљним, погодбеним, допусним, у: *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику*. Нови Сад: Матица српска · Институт за српски језик САНУ, Београд, 433–490.
- Вукић, 2020: М. Вукић, *Комбиновање везника и неvezничких речи у савременом српском језику*. Ниш: Филозофски факултет.
- Ковачевић, 2012: М. Ковачевић, *Узрочно семантичко поље*. Београд: Јасен.
- Ковачевић, 2021: М. Ковачевић, Асиндетске реченице као језичко-стилска доминанта приповиједака Јована Радуловића. Јагодина: *Узданица*, год. XVIII, ванредни број, 53–74.
- Кубурић Мацура, 2019: М. Кубурић Мацура, Асиндетске структуре с концесивним значењем у савременом српском језику. Београд: *Наш језик L/2*, 323–334.
- Милошевић, 1982: К. Милошевић, Улога глаголских облика у сложеној реченици са темпоралном клаузом у савременом српском језику. Београд: *Научни састанак слависта у Вукове дане 11/2*, 125–138.
- Пипер и др., 2018: *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику*. Нови Сад: Матица српска · Институт за српски језик САНУ, Београд.
- Танасић, 2005: С. Танасић, Синтакса глагола, у: *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*. Београд: Институт за српски језик · Београдска књига · Матица српска, 345–476.
- Танасић, 2018: С. Танасић, Асиндетске реченице, у: *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику*. Нови Сад: Матица српска · Институт за српски језик САНУ, Београд, 597–633.

- Чудомировић, 2015: Ј. Чудомировић, *Семантика и прагматика саставних одн. супротних напоредних везника и, па, те, а, али, него*. Београд: Филолошки факултет, докторска дисертација.
- Antonić, 2001: I. Antoniћ, *Vremenska rečenica*. Novi Sad – Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Badurina, 2018: L. Badurina, Asindetske strukture: Koordinacija, subordinacija i tekst. Sarajevo: *Sarajevski filološki susreti 4, Zbornik radova*, knj. 1, 24–38.
- Badurina–Palašić 2019: L. Badurina, N. Palašić, Asindetske subordinirane strukture, Zagreb: *Rasprave 45/2*, 249–263.
- Pranjković, 1984: I. Pranjković, *Koordinacija u hrvatskom književnom jeziku*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
- Pranjković, 2002: I. Pranjković, Složene strukture bez vезnika, u: *Hrvatska skladnja: Rasprave iz sintakse hrvatskoga standardnog jezika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 107–210.
- Silić–Pranjković, 2005: J. Silić, I. Pranjković, *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.

Ksenija Stamenković

ASYNDETTIC AND SYNDETTIC SENTENCES EQUIVALENT TO THEM IN THE SERBIAN LANGUAGE

Summary

In this paper, we consider biclausal asyndetic and their equivalent syndetic sentences in the Serbian language. The paper aimed to determine whether, in addition to semantics, syntactic factors also influence the directions of transformation of asyndetic into syndetic sentences or prevent these transformations, and, if so, which factors are these. Using the corpus, comparative, and analytical-synthetic method, we determined that the direction of transformation will be influenced by: the form of the verb in predicates; discontinuity, i.e. change of actors, regulations, etc. in clauses of complex sentences; clause order: whether the consequence is in the first or second clause. When it comes to asyndetic subordinate clauses, we found that concise declarative sentences, which lack a verb of perception that would require a supplement, cannot be transformed into a syndetic one with a declarative clause precisely because of the lack of such a verb. Finally, asyndetic sentences with synsemantic words can have counterparts on the level of conjunctions (a complex sentence with a supplementary attributive clause or a modal clause) only if they are simpler structures – 2 clauses. However, given that synsemantic words usually refer to or introduce a whole new narrative flow, such examples of asyndetic sentences cannot be transformed into syndetic ones.

Key words: Serbian language, syntax, asyndetic sentences, syndetic sentences, implicit coordination, implicit subordination